

ДП-680, м. Київ, пл. Солом'янська, 1

ВІДГУК
офіційного опонента

доктора юридичних наук, професора Кучинської Оксани Петрівни
на дисертацію Хижної Оксани Романівни “Свобода від самовикриття та
право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї як засада у
кримінальному провадженні”, подану на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 - кримінальний
процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова
діяльність

Вивчивши дисертацію Хижної Оксани Романівни на тему “Свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї як засада у кримінальному провадженні” та її автореферат, а також ознайомившись з публікаціями з теми дисертації, враховуючи ступінь наукових розробок з проблем, що поставлені в дисертації, та потреб сучасної практики, вважаю, що тема дисертаційного дослідження є актуальною, як з точки зору теорії, так і практики.

В умовах демократичних перетворень, що активізувалися в Україні після проголошення незалежності, особливо гостро постала необхідність удосконалення вітчизняного законодавства з метою приведення його до міжнародних стандартів у галузі захисту прав людини. Ратифікація Європейської Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, визнання юрисдикції Європейського Суду з прав людини поставило перед наукою та законодавцем цілий ряд завдань, новизна та масштабність яких вимагає критичного переосмислення чинного законодавства, в тому числі кримінально-процесуального.

ВРСДЗ НАВС	
№ 4904	
05	11
20	18 р.
кількість аркушів:	
осн. док. 12	додаток —

Важливою гарантією захисту прав і законних інтересів особи в кримінальному процесі є право особи не давати показання щодо членів своєї сім'ї чи близьких родичів. Проголошення у Конституції України головним обов'язком держави забезпечення прав і свобод людини потребує належних механізмів реалізації. У кримінальному процесі одним із таких механізмів забезпечення прав і свобод людини є засада свободи від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї. У 1973 р. УРСР ратифікувала Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 р., де безпосередньо визнавалось право особи на свободу від самовикриття, проте через непослідовність законодавців це право не згадувалося в Конституції Української РСР 1978 р. та не знайшло належного закріплення у Кримінально-процесуальному кодексі Української РСР 1960 р.

Внаслідок цього зазначена засада фактично не мала належного практичного застосування.

З проголошенням незалежності України було переосмислено державну політику. Спочатку було визнано імунітет свідка, а з прийняттям Конституції України 1996 р. закріплено норму, яка гарантує свободу особи від самовикриття, викриття членів її сім'ї чи близьких родичів. У 2012 р. свободу особи від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї у кримінальному процесі було закріплено Кримінальним процесуальним кодексом України як одну із засад кримінального провадження.

Статистичні дані Генеральної прокуратури України, на які посилається авторка у дисертаційному дослідженні, свідчать про значну кількість осіб – учасників кримінальної процесуальної діяльності, права та свободи яких необхідно захистити, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура.

Викладене обумовлює необхідність переосмислення в українській науковій доктрині і законодавстві поняття свободи особи від самовикриття та

права не свідчити проти близьких родичів, потребу дослідження історичних витоків і розуміння в міжнародно-правовій практиці задля кращого розуміння його сутності, призначення, перспектив і меж застосування.

Саме на вирішення цього завдання і спрямоване це дисертаційне дослідження, в якому авторкою комплексно досліджується свобода від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї як засада у кримінальному провадженні.

Сама авторка, на мій погляд, досить вдало визначає актуальність теми дослідження, яка обумовлюється, по-перше, недосконалістю кримінально-процесуального законодавства, по-друге, недостатньо дієвим механізмом захисту конституційних прав і свобод учасників кримінального судочинства.

Окремі питання, що стосуються правової регламентації засади свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї відображені у працях таких вчених, як Р. В. Бараннік, В. Г. Гончаренко, М. І. Гошовський, Ю. М. Грошевий, Т. М. Добровольська, Г. Г. Доспулов, А. Я. Дубинський, Л. Д. Кокорев, М. В. Костицький, Д. П. Котов, В. О. Котюк, Е. Ф. Куцова, О. П. Кучинська, О. М. Ларін, Л. Н. Лобойко, В. Г. Лукашевич, А. О. Ляш, В. Т. Маляренко, В. І. Маринів, О. Р. Михайленко, М. М. Михеєнко, Я. О. Мотовиловкер, В. Т. Нор, І. Л. Петрухін, Д. О. Савицький, С. М. Стахівський, М. С. Строгович, О. Ю. Татаров, Л. Д. Удалова, Ю. М. Чорноус, С. С. Чернявський, В. П. Шибіко та інші.

В умовах реалізації положень КПК України проблематиці забезпечення свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї присвячено окремі дисертаційні роботи: С. М. Стахівський "Показання свідків як джерело доказів у кримінальному процесі" (1997 р.); Р. В. Бараннік "Право особи на свободу від самовикриття, викриття членів її сім'ї чи близьких родичів у кримінальному процесі України" (2003 р.). Проте у названих наукових працях, як вважає авторка, не повною мірою знайшли своє висвітлення питання обсягу даних, які особа може надати у зв'язку із реалізацією свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів і членів сім'ї, процесуального статусу особи, яка може скористатись

таким правом, реалізації цієї засади до початку досудового розслідування та у кримінальному провадженні на підставі угод.

Вагомий науковий внесок цих учених у розроблення зазначеної проблематики є беззаперечним, але на думку дисертантки, потребує більш детального наукового дослідження.

Тому є всі підстави стверджувати, що обрана дисертанткою тема для дослідження має комплексний і пріоритетний характер, важливе теоретичне та прикладне значення та високий рівень актуальності.

Про актуальність обраного напрямку дисертаційного дослідження може свідчити також те, що обраний напрям дослідження узгоджується з Пріоритетними напрямами розвитку науки і техніки на період до 2020 року (Закон України від 9 вересня 2010 р. № 2519-VI), Національною стратегією у сфері прав людини на період до 2020 року (Указ Президента України від 25 серпня 2015 р. № 501/2015) та Стратегією розвитку наукових досліджень Національної академії правових наук України на 2016–2020 роки (Постанова загальних зборів НАПрН України від 3 березня 2016 р.). Дисертаційна робота відповідає Пріоритетним напрямам наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015-2019 років (наказ МВС України від 16 березня 2015 р. № 275) та Основним напрямам наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2014–2017 роки, схваленим рішенням Вченої ради НАВС від 29 жовтня 2013 р. (протокол № 28). Тему дисертації затверджено Вченою радою Національної академії внутрішніх справ 25 листопада 2014 року (протокол № 22).

Зважаючи на мету дисертаційного дослідження (с.12), дисертантка намагалась з'ясувати юридичну природу та механізм реалізації засади свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї, розкрити поняття та обґрунтувати можливість використання, надала характеристику та розкрила особливості використання змісту та сфери застосування свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї у кримінальному провадженні, встановила

співвідношення свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї з іншими засадами кримінального провадження.

З метою вдосконалення законодавчого регулювання та практики реалізації засади свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї в дисертаційній роботі представлені пропозиції змін до Кримінального процесуального кодексу України.

Під час написання дисертаційного дослідження авторка застосувала загальнонаукові та спеціально-юридичні методи пізнання соціальних явищ.

Методологічною основою дисертаційного дослідження є діалектично-матеріалістичний метод наукового пізнання. При висвітленні поглядів учених різних часів щодо проблем дослідження, генезису законодавства та відповідної правозастосовної практики (розділ 1) дисертантка застосувала історично-правовий метод, у процесі аналізу норм законодавства України та інших держав (Англії, США, Франції, Німеччини, Естонії, Білорусі, Словаччини, Литви, Азербайджану, Македонії та Хорватії), а також положень міжнародно-правових документів (підрозділи 1.1, 1.3, 2.3) – порівняльно-правовий. Формально-юридичний метод дисертантка застосовувала під час аналізу порядку правової регламентації та реалізації свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї (розділи 1-3); формально-логічний метод та метод моделювання – під час розроблення та обґрунтування пропозицій щодо вдосконалення окремих положень КПК України (підрозділи 2.1, 2.2, 2.3, 3.1); статистичний та соціологічний методи – при анкетуванні працівників Національної поліції, прокурорів, адвокатів, суддів, вивченні матеріалів слідчої та судової практики (підрозділи 2.1-2.3, 3.1, 3.2). Усі ці методи використовувались у взаємозв'язку та взаємозалежності, відповідно до поставленої мети та завдань, об'єкта та предмета дослідження.

Наукові положення, висновки і рекомендації, що сформульовані і представлені в дисертації, є обґрунтованими і достовірними.

З позитивного боку слід відмітити проведену автором роботу, направлену на збір емпіричного матеріалу. Це – узагальнені результати опитування 135 слідчих Національної поліції України м. Києва, Київської та

Чернігівської областей, 45 прокурорів м. Києва, Київської, Івано-Франківської та Львівської областей, 40 адвокатів, 60 суддів з Київської, Чернігівської областей та м. Києва за 2016–2017 роки; зведені результати вивчення 110 кримінальних проваджень (2015–2017 рр.); рішення Європейського суду з прав людини, Конституційного Суду України; узагальнена практика та інформаційні листи Верховного Суду України, Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ; аналітичні матеріали МВС та Національної поліції України, офіційні дані Державної служби статистики України.

Дисертаційне дослідження містить у собі глибокий аналіз наукових здобутків вчених, які займалися розробкою вказаної проблематики (в цілому 250 найменувань). Авторка звернулась не лише до праць вітчизняних науковців, а й висвітлила проблему в світлі зарубіжного досвіду. Більше того, у дисертації вивчена та проаналізована періодична література, присвячена визначеній проблематиці, що свідчить про спробу, спираючись на загальноприйняті положення, висвітлити новітні підходи до її вирішення.

Ключові проблеми дисертації зазначені в її змісті і в основному стосуються питань реалізації механізму засади свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї

Переважна більшість положень, винесених авторкою на захист (с. 2-3), і висновків (с. 199-203) є новими або містять значну частку новизни.

Дисертація є одним із перших в Україні досліджень, у якому на монографічному рівні викладено проблеми реалізації свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї у кримінальному провадженні. У дослідженні сформульовано ряд нових положень і висновків, які мають істотне значення для теорії кримінального процесу та юридичної практики. До найбільш суттєвих із них слід віднести обґрунтування можливості реалізації засади свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї до початку кримінального провадження, визначення умов оцінки доказів слідчим суддею, судом із врахуванням використання або можливості використання особою свободи від самовикриття та права не

свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї, до яких відносяться вимоги закону щодо всебічного, повного, неупередженого дослідження всіх обставин, із дотриманням правил допустимості та належності, з обов'язковим безпосереднім сприйняттям доказів, наданих сторонами кримінального провадження, встановлення механізму реалізації засади свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї у кримінальному провадженні на підставі угод. Досить переконливо авторкою вмотивовано, що повідомляючи про кримінальне правопорушення заявник може скористатися правами, що передбачені цією засадою ще до моменту внесення відомостей до ЄРДР про кримінальне правопорушення. На підставі проведеного дослідження сформульовано ряд пропозицій щодо внесення змін та доповнень до норм чинного КПК України з питань, що стосуються змісту засади свободи від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї (ст. 18 КПК України), прав заявника (ст. 60 КПК України), участі спеціаліста у кримінальному провадженні (ст. 71 КПК України), структури документа, як самостійного процесуального джерела (ст. 99 КПК України), процесуального порядку проведення слідчих (розшукових) дій (ст.ст. 225, 241 КПК України), порядку отримання зразків для експертизи (ст. 245 КПК України).

Таким чином, з урахуванням зазначеного можна стверджувати, що новизна дисертації виявляється як у самому підході до проблеми що досліджується, так і у запропонованому її розв'язанні. При цьому сформульовані висновки та пропозиції є достатньо аргументованими та оригінальними, відповідають вимогам сьогодення та можуть бути застосовані на практиці.

Слід відмітити, що зроблені авторкою висновки та сформульовані пропозиції підкріплені, на мій погляд, досить влучними прикладами, а саме рішеннями ЄСПЛ та національних судів (с.68, 69, 70, 72, 106, 110, 157, 186).

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані і аргументовані у дисертації теоретичні положення, висновки та пропозиції впроваджено й надалі може бути використано у правозастосовній діяльності органів судової влади та прокуратури – як рекомендації під час

застосування свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї у кримінальному провадженні, про що свідчать відповідні акти впровадження; освітньому процесі – під час підготовки навчально-методичних матеріалів для проведення різних видів занять із таких дисциплін: “Кримінальний процес”, “Теорія судових доказів”, “Актуальні проблеми застосування кримінального та кримінального процесуального законодавства”, а також у ході підвищення кваліфікації працівників Національної поліції, прокуратури, адвокатури, суду (акти впровадження Національної академії внутрішніх справ, Приватного вищого навчального закладу “Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука”).

Основні положення, висновки та рекомендації, сформульовані у дисертації, доповідались автором на шести міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях. Результати дослідження, що сформульовані у дисертації відображено у 11 наукових публікаціях, серед яких чотири статті у наукових юридичних виданнях включених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, одна – у науковому виданні іншої держави та шість тез у збірниках доповідей на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях.

Дисертаційна робота складається із анотації, вступу, трьох розділів, що включають вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (250 найменування на 26 сторінках) та 4 додатків на 40 сторінках. Загальний обсяг дисертації становить 269 сторінок, із яких обсяг основного тексту – 194 сторінки.

Оформлення дисертації та автореферату дисертації Хижної О. Р. відповідає вимогам, які висуваються до такого роду робіт. Зокрема, слід відмітити, що структурно дослідження побудовано логічно, розділи і підрозділи взаємопов'язані між собою.

У Розділі 1 “Загальнотеоретичні питання дослідження засади свободи від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї”, який складається з трьох підрозділів, авторкою відображено історичний розвиток

засади свободи від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів і членів сім'ї із моменту виникнення судочинства, яке відбувається після появи перших ознак державності, до сучасності, розглянуто правову природу засади свободи від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї через правовідносини, що виникають між сторонами кримінального провадження під час забезпечення та дотримання прав та проведено аналіз та порівняльно-правове дослідження стану, ступеня та форми правової регламентації засади свободи від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї у законодавстві зарубіжних країн.

Розділ 2 “Зміст засади свободи від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї” складається з трьох підрозділів. В ньому дисертантка встановлює, що обсяг дії свободи від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї визначається колом суб'єктів кримінальної процесуальної діяльності, на яких розповсюджується ця засада, а сфера її дії поширюється на всі без винятку стадії кримінального процесу, визначає, що предметом засади свободи від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї є зміст пояснень, показань, інші відомості щодо особи, яку опитують чи допитують, або ж інформація щодо її близьких родичів та членів сім'ї та визначається залежно від обсягу фактичних даних, які можуть добровільно надаватися особою органу досудового розслідування, прокурору чи суду.

Розділ 3 “Реалізація засади свободи від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї у кримінальному провадженні” складається з двох підрозділів і присвячується питанням механізму реалізації цієї засади. Дисертанткою запропоновані зміни до КПК з метою удосконалення цього механізму.

Так, під час дослідження встановлено, що можливість скористатися досліджуваною засадою у особи виникає під час офіційного інформування викликаної особи про наявність у неї прав та обов'язків під час кримінального провадження, а також їх роз'яснення слідчим, прокурором, слідчим суддею або

судом безпосередньо перед проведенням слідчих (розшукових) дій, для участі у яких особа викликана.

Авторка робить висновок, що дія свободи від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї розповсюджується крім допиту на такі слідчі (розшукові) дії, як одночасний допит двох чи більше раніше допитаних осіб, пред'явлення для впізнання, слідчий експеримент та освідування. В розділі детально досліджено юридичну природу та основні елементи засади безпосередності дослідження показань, речей і документів.

Таким чином, аналіз змісту дисертації дає підстави констатувати, що вона є цілісним і завершеним дослідженням актуальної для науки надзвичайно складної проблеми. Зрозуміло, що не з усіма висновками і положеннями, що містяться в дисертації, можна погодитися і це стане предметом дискусії, але дисертантці не можна відмовити у розумінні піднятих ним проблем, послідовності та логіці їх дослідження та власного бачення щодо їх вирішення.

Разом з тим, позитивно оцінюючи дисертаційне дослідження О. Р. Хижної, необхідно відзначити, що воно містить положення, висновки і пропозиції, які мають дискусійний характер:

1. У підрозділі 1.1 авторка звертає увагу на історію розвитку та дослідження нормативної регламентації засади свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї. Однак, на нашу думку, дисертанту необхідно було б виділити певні історичні етапи зародження та становлення свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї.

2. На думку офіційного опонента підрозділ 1.2. "Правова природа та поняття засади свободи від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї" доцільно було б викласти першим у розділі 1, оскільки спочатку необхідно визначити понятійність досліджуваної теми, а потім її історичний розвиток.

3. На сторінках 99-102 дисертантка зазначає, що свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї розповсюджується не лише на показання, а й на пояснення учасників

кримінального провадження. У нормах КПК України часто вживається поняття “пояснення”, однак відсутнє його визначення. Не врегульовано також нормами кримінального процесуального закону порядку відібрання пояснень, що негативно впливає на результати доказової діяльності, призводить до перекручування інформації у подальшому під час допитів та порушення прав і свобод у цілому.

При цьому, на думку офіційного опонента, необхідно було б запропонувати своє визначення поняття “пояснення” та механізм їх відібрання;

4. У підрозділі 3.1 дисертаційного дослідження авторка звертається до питань забезпечення свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім’ї при проведенні слідчих (розшукових) дій, що обмежують права та законні інтереси громадян (допит, освідкування тощо). Разом із тим, на нашу думку, доцільно було б звернутися й до наукового аналізу реалізації засади свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім’ї під час проведення деяких негласних слідчих (розшукових) дій;

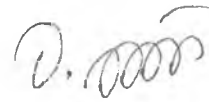
5. У підрозділі 3.2 дисертації дисертантка розглядає специфіку реалізації свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім’ї на стадіях судового провадження (зокрема під час підготовчого судового провадження, судового розгляду у суді першої та апеляційної інстанції) через призму співвідношення досліджуваної засади та засади безпосередності дослідження показань, речей та документів. Однак, на думку офіційного опонента, необхідно більш рельєфно виписати механізм реалізації досліджуваної засади під час перегляду судових рішень судом апеляційної інстанції.

6. Науково цінним, безперечно, є проведений авторкою у дисертаційному дослідженні аналіз рішень ЄСПЛ, але доцільним і не зайвим було б розглянути рішення, в яких Суд доводить, що не кожний застосований захід належить розглядати як неправомірний примус, щоб заохотити особу надати інформацію органам влади. Пілотним прикладом є рішення ЄСПЛ “Ван Вондел проти Нідерланди”, 38258/03 від 23 березня 2006 року.

Загалом, висловлені зауваження не ставлять під сумнів отримані наукові результати та сподіваюсь, що вони будуть додатково аргументовані під час захисту та можуть бути предметом наукових дискусій з зазначених питань.

Таким чином, можна зробити загальний висновок, що дисертаційне дослідження Хижної Оксани Романівни на тему “Свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім’ї як засада у кримінальному провадженні ” відповідає вимогам п.п. 9, 11, 12, 13 “Порядку присудження наукових ступенів”, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567 (зі змінами та доповненнями). Отже, Хижна Оксана Романівна на основі публічного захисту дисертації заслуговує присудження їй наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність.

**Офіційний опонент –
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри правосуддя
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка**

О. П. Кучинська

Підпис професора Кучинської О.П.
засвідчую

